

50^e WEMAL-nieuwsflits

10 september 2024



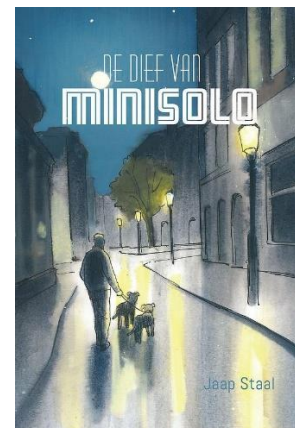
Reserveer de datum: bijzondere lustrumviering

Ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van WEMAL nodigen wij je uit voor een bijzondere lustrumviering op **vrijdag 13 december aanstaande** in de Bucheliuszaal van de Universiteitsbibliotheek in Utrecht. Nadere bijzonderheden over het programma komen in de volgende Nieuwsflits. We gaan er met z'n allen een mooi feest van maken. Reserveer deze dag alvast in je agenda.

Ter nagedachtenis aan Jaap Staal (1932-2024)

Op 8 augustus 2024 is WEMAL-lid Jaap Staal op 91-jarige leeftijd overleden. Jaap studeerde Nederlandse Taal- en Letterkunde en Middeleeuwse Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij was werkzaam als leraar Nederlands en corrector aan een Rijksscholengemeenschap. Na zijn pensionering bleef hij actief in het vak. Zijn belangstelling voor de middeleeuwse wetenschapsliteratuur bracht hem in contact met WEMAL.

Jaap was een trouw en actief lid. Jarenlang maakte hij deel uit van de redactie van W-mail. Hij schreef stukjes over WEMAL-activiteiten en daagde lezers uit om mee te denken over onopgeloste problemen die in de werkgroepen aan de orde kwamen. Hij sloot zich aan bij de Werkgroep Sidrac die een publicatie voorbereidde om het brede publiek te laten kennismaken met een middeleeuwse bestseller, een encyclopedie in dialoogvorm, waarin de wijze Sidrac antwoorden geeft aan een koning die alles wil weten over kennis en wetenschap van zijn tijd.



Later ontdekte ik dat Jaap zijn kleinkinderen graag trakteerde op verhalen in plaats van toetjes. Dat Sidrac een belangrijke bron van inspiratie voor hem was blijkt uit het verhaal van Prins Joep en de staart (uit: *De Dief van Minisolo*, uitgegeven bij Boekscout te Soest in september 2018):

"Ik vind het niet eerlijk", zei prins Joep, "ieder dier heeft een staart, een hond, een kat, een vis, alleen wij mensen hebben niks. Ik wil een staart!" "Ga dan naar het Donkere Bomenbos", zei de wijze Sidrac. "Daar woont een moppentapper, die zulke flauwe moppen vertelt, dat je er een staart van krijgt." En dat deed Prins Joep. Het was niet gemakkelijk om er te komen, want de moppentapper was verbannen naar de eenzaamste plek in het land, maar de aanhouder wint en tenslotte vond de prins hem. Twee dagen lang vertelde de moppentapper de ene mop na de andere en tenslotte had de prins wat hij zo graag wilde hebben. Maar dat viel niet mee. De staart zat klem in zijn broek en als hij zijn riem wat losser maakte, zakte de broek af. "Ik wil toch maar geen staart", zei de prins. "Ja", zei de moppentapper. "Ik kan je wel een staart geven, maar ik weet niet hoe ik die er weer af kan krijgen. Je zal een gaatje in je broek moeten maken of in je blote billen lopen. Hahahaha!" Met veel moeite en pijn kwam de prins weer thuis. "Dat komt ervan", zei de wijze Sidrac. "Je moet niet alles willen hebben wat een ander heeft. Oom Hendrik heeft een grote pukkel op zijn neus. Wil jij zo'n pukkel hebben? Of mijn reumatiek? De prins zweeg en dacht na. "Maar wat moet ik nu met die staart?" "Amputeren", zei Sidrac. "Ga maar naar dokter Mes."

Naast het *Boek van Sidrac* had Jaap een bijzondere belangstelling voor de *Natuurkunde van het Geheelal*, een Middelnederlands leerdicht over de inrichting van het universum. Hij was bekend met het monumentale proefschrift van de Brusselse hoogleraar Ria Jansen-Sieben over de *Natuurkunde* en hoopte ooit een publicatie te wijden aan deze kosmologische tekst. Over de jaren heen maakte hij aantekeningen en verzamelde hij relevante literatuur over dit onderwerp. Ook werkte hij gestaag aan een Nederlandse vertaling van een bekend Latijns werk over de middeleeuwse tijdrekenkunde: Sacrobosco's *De anni ratione*, ook bekend als de *Computus ecclesiasticus*.

Vorig jaar vertelde Jaap mij dat hij een goed onderkomen zocht voor zijn archief over de *Natuurkunde*. Zou ik het zelf nog kunnen gebruiken bij het WEMAL-project over de *Natuurkunde* in handschrift Wolfenbüttel, of zou ik misschien studenten of onderzoekers kennen die hier belangstelling voor zouden hebben? Ik heb het archief bij Jaap en Carlies opgehaald en het materiaal met hem doorgenomen. Toen ik hem kortgeleden aan de telefoon sprak was hij bijzonder verheugd dat ik inmiddels al intensief gebruik heb kunnen maken van zijn archiefmateriaal, met name van zijn Nederlandse vertaling van Sacrobosco, die een belangrijke bron blijkt te zijn voor de teksten in het Wolfenbüttelse handschrift.

"Ik heb een goed leven gehad" stond er in zijn overlijdensbericht. De dankdienst voor Jaap stond in het teken van dit goede leven en de vele herinneringen die hij achterlaat aan zijn dierbaren.

Namens de redactie van WEMAL,
Orlanda

Publicaties

In mei van dit jaar verscheen bij Amsterdam University Press het boek *De watersnoodramp van 1570. Een ooggetuigenverslag van Jan Fruytiers*. Auteur en WEMAL-lid Lenny Veltman vertelt je graag iets meer over haar boek:



"Beste allemaal, ik ben verheugd te kunnen melden dat mijn boek [De watersnoodramp van 1570. Een ooggetuigenverslag van Jan Fruytiers](#) eind mei verschenen is bij de Amsterdam University Press. Het grotendeels berijmde verslag (Emden, 1571) van de rederijker Jan Fruytiers wordt daarin kritisch weergegeven, met een hertaling in modern Nederlands. In de uitgebreide inleiding ga ik dieper in op deze 'Allerheiligenvloed van 1570' en vertel ik onder meer over het leven en werk van de auteur.

Vervolgens komen aan de orde de structuur en opbouw van de tekst; de verschillende informatiebronnen die Jan Fruytiers raadpleegde voor zijn verslag; de sociale en cultuurhistorische context waarbinnen het verslag ontstond en tot slot de receptiegeschiedenis.

Deze publicatie is het sluitstuk van mijn onderzoek naar zestiende-eeuwse natuurrampeteksten dat in 2004 begon. Aanleiding waren de dertien drukken over natuurrampen die Ria Jansen-Sieben opgenomen heeft in het Repertorium van de Middelnederlandse artes-literatuur (1989) en in de 'Aanvullingen op het Repertorium' (W-mail 2, 2001). De inventarisatie die ik maakte van deze drukken bracht aan het licht, dat er een tweedeling te maken was tussen natuurrampeteksten waarin de beschrijving van de ramp vooral diende (1) om te stichten en te moraliseren en (2) om te informeren en te verstrooien (zie: Lenny Veltman, "'Geen steen zal op de andere blijven". Zestiende-eeuwse natuurrampeteksten: ooggetuigenverslag of godsdienstles?' In: Gewina 28 (2005) nr. 4, 186-207). Het verhaal over de watersnoodramp van 1570 van Jan Fruytiers leek echter een buitenbeentje te zijn. Niet alleen qua lengte (32 fol. in plaats van 4 tot 8 fol.) verschilt deze tekst opvallend van de andere natuurrampeteksten, maar bovendien bleek het de enige tekst die naast moraliseren,

vooral ook wil informeren en diverteren. Om meer grip te krijgen op de inhoud van Fruytiers' verslag ging ik over tot het maken van een integrale transcriptie. Hierdoor zag ik nog scherper dat Fruytiers het verslag schreef om enerzijds, de mens te wijzen op hun zonden die Gods toorn opwekken en anderzijds, om zijn publiek allerhande kennis aan te reiken over uiteenlopende onderwerpen als historie, kosmologie, geografie, waterbeheer en de Bijbel. Geïntrigeerd geraakt besloot ik daarna me te gaan verdiepen in de persoon Jan Fruytiers en zijn andere werken, met als gevolg dat ik terecht kwam in een wereld van rederijkers, humanisten, calvinisten en lutheranen, geloofsvluchtelingen, Willem van Oranje, de Nederlandse Opstand en zo meer. De bestudering van Fruytiers' liederen, pamfletten, toneelstukken en talloze dicht- en prozawerken, binnen een sociale en cultuurhistorische context als deze, liet duidelijk zien dat ook in deze teksten kennisoverdracht en morele instructie hand in hand gaan. Een literairhistorische onderzoek bracht bovendien naar voren dat in Fruytiers' tekst over de watersnoodramp, nieuwe literaire ontwikkelingen van de zestiende-eeuw geïntegreerd zijn: het verslag vertoont raakvlakken met zowel zestiende-eeuwse kronieken, nieuwsberichten en prodigiateksten, als met de in die tijd ontstane gedichten en liederen over Bijbelverhalen en natuurrampen. Omdat de vloedtekst daardoor moeilijk onder te brengen is bij de hedendaagse genre-indelingen is het unieke karakter ervan voor de hedendaagse lezer uit het zicht verdwenen. Ik hoop van harte dat mijn integrale, contextuele benadering zal leiden tot een herwaardering van de tekst én van Jan Fruytiers.

Rest mij nog te zeggen dat ik blij ben met de manier waarop de Amsterdam University Press mijn boek heeft uitgegeven: het prettig leesbare lettertype; de hertaling exact naast het origineel geplaatst met daarnaast nog de vele marginalia; mooi weergegeven illustraties. Mooi is ook het omslag, waarvoor de vormgever gebruik heeft gemaakt van een originele afbeelding uit een Duitstalig pamflet over dezelfde ramp."

Recensie

Naar aanleiding van het verschijnen van dit boek schreef oud-WEMAL-lid Saskia Bogaart de volgende mooie recensie van *De watersnoodramp van 1570. Een ooggetuigenverslag van Jan Fruytiers*. Ingeleid, kritisch weergegeven, hertaald en van commentaar voorzien door Lenny Veltman.
Amsterdam: Amsterdam University Press, 2024. 276 pagina's.



*Twoordt dwelck ons de propheet te voren spelde,
Wij levende met ons ooghen saghen,
Namelick dat de doode lichamen op den velde
Als verstroyt mes al daer verdroncken laghen.*

Een man trekt het lijk van zijn vrouw uit het water. Mensen zitten op de dijk met hun dode kindjes op schoot. Lichamen spoelen overal aan. In het ooggetuigenverslag van Jan Fruytiers over de watersnoodramp van 1570 trekt een rampzalige stoet aan doden voorbij. Deze zogeheten Allerheiligenvloed richtte een ravage aan in alle kustgebieden van de Noordzee, van Denemarken tot Frankrijk en van Nederland tot Engeland. Dankzij Lenny Veltman beschikken we nu over een integrale kritische editie van dit bijzondere verslag op rijm, inclusief een moderne hertaling van het werk. Die hertaling is exact naast het origineel geplaatst met de marginalia ernaast, zoals topografische details en bronvermeldingen. Hierdoor kunnen verschillende doelgroepen met de editie goed uit de voeten: zowel zij die graag in oude bronnen duiken, als mensen die het ooggetuigenverslag liever ademloos lezen in modern Nederlands, terwijl ze misschien af en toe een blik werpen op de brontekst op de bladzijde ernaast.

Wat Fruytiers vertelt over de doden, bezorgt een lezer kippenvel. Ook de verhalen over de overlevenden kruipen onder de huid. Ze rouwen om hun geliefden, terwijl hun huizen verwoest en hun kelders ondergelopen zijn. De gevolgen van de ramp zijn overal zichtbaar: onbruikbare waterputten, verloren gegane oogsten en beschadigde handelswaar. Het is een akelig lot dat de mensen te wachten stond in de weken en maanden na de ramp.

De parallel met de huidige tijd is snel gelegd. Niet voor niets opent Veltman haar boek met een korte inleiding over klimaatverandering. In die zin houdt Fruytiers ook de lezer in de 21^{ste} eeuw een spiegel voor: welke ellende staat ons te wachten als we de CO₂-uitstoot niet weten terug te dringen? Nu weten we dat klimaatverandering veroorzaakt wordt door onze onverzadigbare honger naar energie. Elke keer dat we onze auto starten, in een vliegtuig stappen, of producten uit China kopen, dragen we bij aan de opwarming van de aarde.

Destijds was de oorzaak van klimaatverandering juist afkoeling van de aarde, een periode die we de Kleine IJstijd noemen. Ook met gevolgen zoals storm en stormvloeden. Maar dat wist men natuurlijk niet. Er werd gedacht dat de Allerheiligenvloed een goddelijke interventie betrof. Een straf van God voor menselijk handelen maar toch ook een teken van Zijn kracht en genade.

Om dat laatste aan te tonen, haalt Fruytiers een voorbeeld aan van een vrouw die op de wrakstukken van haar huis door het overstroomde gebied dreef en, ondanks haar uitzichtloze situatie, hoop bleef houden en vertrouwd op God. Zij werd gered. "Int

midden der doot, gheeft de Heer leven", concludeert hij. Dat past goed bij de bedoelingen die Fruytiers had met zijn vloedtekst: hij vond het geschikt als gedenkboek, troostgedicht en/of vermaning. Hoewel hij ook kennis wilde overdragen, bijvoorbeeld over historie en geografie.

Aan de editie en de hertaling van Veltman, die leest als een trein, gaan zes hoofdstukken vooraf. Het inleidende hoofdstuk gaat kort in op de catastrofe die de vloed veroorzaakte, wat wellicht uitgebreider had gekund, zeker voor mensen die geïnteresseerd zijn in de context zonder zelf de hele editie op hun nachtkastje te willen leggen.

Vervolgens gaat Veltman in op het veelbewogen leven van Fruytiers, een literaire duizendpoot die onder andere prijzen in de wacht sleepte voor zijn poëzie en zang, het beleg en ontzet van Leiden beschreef en een rederijker was. De soms pikante details die Veltman beschrijft, blijven hangen. Zo liet Fruytiers een van zijn toneelstukken opvoeren in een nonnenklooster, vluchtte hij naar het relatief veilig Emden na de beeldenstorm in 1566 en had hij problemen in de privésfeer, zoals ruzie in zijn familie waardoor hij (tijdelijk?) uit elkaar ging met zijn echtgenote Johanna van der Coulster. De verschillende bronnen die Veltman aanhaalt, laten uiteraard niet het hele leven van de man zien, maar werpen haast kaleidoscopisch licht op stukjes ervan en laten de lezer achter met de indruk dat ze Fruytiers toch een stuk beter hebben leren kennen. Voor de boekhistorici onder ons is hoofdstuk 3 vooral interessant, waarin Veltman de uitgave beschrijft van Jan Fruytiers' "Corte beschrijvinghe vanden ellendighen watervloet", uitgegeven door Goossen Goebens in 1571. Aan de uitgave van ruim veertig jaar later, in 1614 door Daniel Roels, besteedt Veltman weinig aandacht. In het volgende hoofdstuk geeft Veltman een overzicht van de bronnen die Fruytiers heeft gebruikt. Als ooggetuige maakte hij de ramp in Oost-Friesland en Groningen mee, maar hij beschreef ook de andere getroffen gebieden, bijvoorbeeld aan de hand van brieven. Bronnen die hij in de hoofdtekst of de kantlijn erbij schreef, zijn voor Veltman een goudmijn omdat ze een inkijkje geven in Fruytiers' privéleven, zijn persoonlijke interesses en zijn manier van werken. Veltman toont ook aan dat hij bronnen gebruikte die hij niet direct noemde, zoals een rapport van de griffier van het Hof van Holland.

In hoofdstuk 5 schetst Veltman de literair-historische context, wat het begrip van de tekst verrijkt. Ze laat zien hoe zijn tekst zich verhoudt tot andere werken uit die tijd, zoals volkstalige liederen waarin natuurrampen worden bezongen, maar ook pamfletten over de Allerheiligenvloed. Daarna volgen nog enkele bladzijden over de receptiegeschiedenis, waarin de lezer doorkrijgt hoe het werk van Fruytiers heeft doorgewerkt, bijvoorbeeld in de kronieken over watervloeden van Simon Gabbema en Tobias Gutberleth.

Door het bieden van een gedetailleerde context, de editie en een soepele hertaling slaagt Veltman erin om deze oude tekst van Fruytiers nieuw leven in te blazen. De vergelijking met de huidige klimaatproblematiek biedt een actuele invalshoek, die de Allerheiligenvloed uit 1570 relevant maakt voor een bredere doelgroep dan alleen historici en letterkundigen. Zeker omdat het gaat over menselijke ervaringen en emoties die tijd en plaats overstijgen.

Oproep

Spreek jij binnenkort over een artes-gerelateerd onderwerp? Of verschijnt er een artes-gerelateerde publicatie van jouw hand? Meld het dan via j.e.wessel@law.leidenuniv.nl. We nemen het bericht graag mee in de Nieuwsflits.

Afmelden

Wil je de WEMAL-nieuwsflits niet meer ontvangen? Stuur dan een e-mail naar j.e.wessel@law.leidenuniv.nl.